

**MUHAMMAD AMINXO'JA MUQIMIYNING ASARLARIDAGI TAKRORLANMAS
XUSUSIYATLARINING TASNIFI**

Hamroyeva Sevinch Hamroyevna

Toshkent Davlat Iqtisodiyot universiteti

Moliya va Buxgalteriya hisobi fakulteti

Buxgalteriya hisobi va audit yo'nalishi

2-kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Muqimiy ijodidagi betakrorlik, adibning aynan adabiyotning satira va sayohatnoma yo'nalishida barakali ijod qilganligi to'g'risida xulosalar berilgan. Muqimiyning ijodidagi mukammal yozilgan she'rlaridagi ayrim misralarning ma'nosi bugungi kun muammolarini ta'kidlayotgani haqida fikrlar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *satiralar, Muqimiy ijodi, Muqimiy me'rosi veb sayti, Muqimiy devonlari, Muqimiy hajviyoti, Muqimiy maktublari.*

Milliy adabiyotimiz tarixida XIX asr oxiri-XX asr boshlari Qo'qon adabiy muhitida yetishib chiqqan ijodkorlar adabiy merosi alohida o'rin tutadi. Bu adabiy muhitning zabardast namoyandasi Muhammad Aminxo'ja Muqimiy asarlari hamisha mutaxassislar diqqat markazida bo'lgan. Shoir ijod namunalari yuzasidan ko'plab tadqiqotlar yaratilgan. Taassufki, ularda Muqimiy asarlari sho'ro davri mafkurasi talabiga ko'ra bir tomonlama talqin qilingan. Natijada shoir nazmiy merosi o'zining asosiy mohiyatidan uzoqlashtirildi. Ya'ni asarlari tahrirga uchradi, qisqartirildi, manbalarda qolib ketdi. Bu esa, o'z navbatida, shoir adabiy merosini yangicha mezonlar asosida xolis va haqqoniy o'rganish zaruratini kun tartibiga qo'yadi.

Muhammad Aminxo'ja Qo'qonning Begvachcha muhallasida 1850 yilda Mirzaxo'ja Mirfozil o'g'li oilasida tug'ilgan. Novvoylik bilan oila tebratuvchi Mirzaxo'ja farzandining xat-savod chiqarishiga jiddiy e'tibor bergan bo'lsa, she'riyatga ishtiyoq va qobiliyatining shakllanishida onasi Oyshabibining o'rni benihoyat kattadir. Tug'ma iste'dod sohibasi bo'lgan bu ayol juda ko'plab ertak-qo'shiqlarni yod bilgan, ta'sirchan va ifodali so'zlab berish qobiliyati bilan tinglovchilarni maftun ettan. Onadagi bu fazilat, shubhasiz, go'dak Muhammad Aminxo'jaga ham ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Aynan onasi tufayli Muqimiyda shoirlarga xos iqtidor namoyon bo'la boshladi, onasi uni adabiyotning zabar dast vakillari jumladan Alisher Navoiy, Hofiz, Jomiylarning asarlari orqali o'g'liga sharq mumtoz adabiyotiga bo'lgan muhabbatni uyg'otdi va u muhabbat Muqimiydan umrini oxirigacha uzoqlashmadi. Onasining harakatlarini Muqimiy o'z dastlabki she'rini o'n yoshida yozib, natijasini ko'rsata boshladi. Muhammad Aminxo'ja Muqimiy 15-16 yoshlarida "Muqimiy" taxallusi bilan qalam tebrata boshladi va shu yillarda ma'nan ko'mak berib turuvchi onasidan ayrilgani uning asarlarida sezilmay qolmadi.

Mulla Abduxalil nomidagi mahalla maktabi va “Hokim oyim” madrasasida ta’lim olgach, Muqimiy 1872–73 yillarda Buxoroga borib, “Mehtar oyim” madrasasida tahsilni davom ettiradi. 1876 yilda uni bitirib Qo’qonga qaytadi, oila quradi. Xatmi madrasa qilgan Muqimiy avvaliga Qo’qon yer o’lchash mahkamasida mirzalik qilarkan, o’z vazifasiga ko’ra, Qo’qon va uning atrofidagi qishloqlarga tez-tez chiqib, dehqonlarning turmush sharoitlari, qishloqlarning ayanchli ahvoli bilan yaqindan tanishish imkoniga ega bo’ldi. Lekin u yer mahkamasida uzoq ishlay olmadi. Shoirning o’zi ta’kidlashicha: “Aynan yoqimsiz Qo’qon aslzodalari, meni nuqtayi nazarimni ko’rib chiqishga va o’zimdagi yangi axloqiy va adabiy qarashlarni rivojlantirishga imkon berdi.” Ushbu misralardan anglash mumkin-ki, Qo’qonlik aslzodalarning doirasida uni ehtiyotkorona kutib olishgani va ba’zida qabul qilishmagani shoirida o’z-o’zini anglash mafkurasi o’sganligini sezishiga imkon yaratib bera olgan.

Ammo bu muddatning o’zi ham shoir hayoti va dunyoqarashida sezilarli iz qoldirdi. Mavjud mustamlaka tuzumga, joriy tartib-qoidalarga keskin salbiy munosabat va tanqidiy bahoning shakllanishiga jiddiy turtki bo’ldi. “Dar mardumi Oqjar batariqi muxammas” asaridan ma’lum bo’lishicha, Muqimiy 1870 yilning oxirlarida Qo’qonning g’arbi-shimolidagi Sirdaryo yoqasida joylashgan Oqjar paromida pattachi bo’lib ishlagan. Bu yangi vazifa ham shoirga mehnatkash omma vakillari, qishloq dehqonlarining turmush sharoitlari bilan bevosita tanishish imkonini berdi.

Qattiqqo’l, muttahu parom xo’jayinlari bilan kelisha olmagan Muqimiy 80-yillar boshlarida Qo’qonga qaytadi. Oilaviy hayotda ham farog’at topmagan shoir, hovlini tashlab, o’sha Begvachcha mahallasidagi Hazrat madrasasi hujrasiga ko’chib chiqadi va umrining oxiriga qadar muhtojlikda, o’z ta’biri bilan aytganda, o’sha “huj-rai tang va torlikda bekaslik va g’ariblik chirog’ini yoqib” umr o’tkazadi.

Shu vaqtdan boshlab Muqimiy butun vaqtini ijodiy ish, shaxsiy mutolaaga bag’ishladi, husnixat va kotiblik bilan shug’ullandi. Zamonasining yetuk xattotlaridan bo’lgan Muhammad Yusuf xattotdan ta’lim olib, xushxat kotib bo’lib yetishadi. Muqimiyga xattotlik asosiy kasb va tirikchilik manbayi bo’lib xizmat qilgan. Zokirjon Furqat guvohligiga ko’ra, bu yillarda Qo’qonda muttasil ravishda harakat qilgan adabiy yig’in anjuman ishlariga Muqimiy yirik ijodkorlar Muhiy, Zavqiy, Nisbatiylar qatorida faol qatnashadi, davr adabiy harakatiga yetakchilik qiladi. Doimiy moddiy yetishmovchilik, yashash sharoitining nihoyatda og’irligi shoir sog’lig’iga putur yetkazadi, u og’ir dardlarga chalinadi. Shoir merosida davrdan, mashaqqatli turmushdan, og’ir taqdiru zabun toledan shikoyat, munisu hammad yo’qligidan noli o’hanglari keng o’rin tuta boshlaydi.

Shoirning ilg’or dunyoqarashi, farovon hayot va ozod jamiyat, insof va adolat, barkamol inson va insoniylik, iymon-e’tiqod va zrk haqidagi orzu-intilishlari bilan mustamlaka sharoiti, mavjud adolatsiz tuzum, zo’ravonlik hukmron bo’lgan zamona o’rtasidagi jiddiy ziddiyat, bir so’z bilan aytganda yuksak ideal bilan razil borliq o’rtasidagi nomutanosiblik Muqimiy ijodida voqelikka nisbatan keskin tanqidiy munosabatning uzil-kesil shakllanishiga olib keldi. O’tgan asrning 90-yillariga kelib shoir davr adabiyotidagi kuchli tanqidiy-satirik yo’nalishning yetakchisiga aylandi. Hayotni, borliqni haqqoniy

tasvirlashni ijodda asosiy mezon deb qabul qilgan shoir, ayni zamonda, qalam ahlini xalqchil mavzularni topishga, omma dili va intilishiga mos – “xalq tolib” asarlar yaratishga da’vat etadi. Adib yigirma besh va yigirma olti yoshlarida Qo’qon va uning atrofidagi hududlar uchun tanili bo’lib boradi. Ammo, yurtimiz chor mustamakasi asoratiga tushib qolgani, ushbu mezon va da’vat quyidagi misralarda o’z ifodasini topgan:

...Gar qilich boshimga ham kelsa detayman rostin!

... She’ringazga xalq tolib o’lsalar, so’ngra o’qung!

1885-1886-yillarda shoirning otasi Mirzaxo’ja vafot etadi va oilani boqish shoir zimmasiga tushad va buning natijasda shoir ahvoli mushkullashadi.

Muqimiy 1887–88 yillarda birinchi, 1892 yil boshlarida esa ikkinchi marotaba ota shahri Toshkentga safar uyushtiradi, bu yerdagi ijod ahli bilan ijodiy uchrashuv – suhbatlar qurdi, shahar ijtimoiy va madaniy hayotida yuz bergan o’zgarishlar bilan tanishdi. Ikkinchi safari vaqtida “Turkiston viloyatining gazetisi” muharriri N. P. Ostroumov bilan uchrashgan. Shu gazeta sahifalarida 1891 yil oktyabr oyida shoirning bir necha she’rlari mashhur hofiz Makaylik tilidan yozib olinib e’lon qilingan edi. (Keyinchalik, 1903 va 1907 yillarda ham gazeta Muqimiyning bir qator ishqiy va hajviy ruhdagi asarlarini e’lon qilgan). Shoirning Farg’ona vodiysi shaharlariga, Qo’qon atrofidagi qishloqlarga ham bir necha bor sayohatlar uyushtirgani uning qator asarlarida o’z izini qoldirgan.

Muqimiy tanigan shaxslar aynan guvohlik berishicha: “Qishloqlardan yigitlar ashulachilar svg’a-salom bilan madaminxo’janing hujrasiga kirishib, uning g’azallaridan olib ketishardi.” deya eslaydi. Shoirning she’rlaridagi xallqqa juda yaqinligi bilinib turganligi haqida adib quyidagicha yozadi:

Muqimiy so’zidin bo’yi muhabbat kelgay, ey ahabob,

Tarannum qilsa mahfillarda hofizlarning xushxoni.

XIX asr oxiri va XX asr boshlariga kelib shoirning salomatligi yomonlasha bordi. Jiyaniga yo’llagan maktublarida, besh-olti oylab betob yotganligini bildirib, “necha muddatlar bo’ladurkim, nazm ayturg’a tabiat lohasi erdim” deb yozadi. Shunday bo’lsada, Muqimiy umrining oxiriga qadar qalamini qo’ymagan. “Turkiston viloyatining gazetisi” sahifalarida 1903 yilning yanvar va aprelida bosilgan “Ho’qandlik bir boyning sha’niga Muqimiy shoirning aytqon she’ridur” (15 yanvar) va dahshatli Andijon zilzilasi munosabati bilan yozilgan she’r tarixi (22 aprel) shoirning ijtimoiy mavzudagi so’nggi yirik asarlari jumlasiga kiradi.

Ey tabib, aylanma, dardim bedavolardin biri,

Ranga zardim, ko’ru ko’rma, qahrabolardin biri.

Misralari bilan boshlanuvchi muxammasda esa shoir hayotining so’nggi damlaridagi ruhiy kayfiyati ta’sirchan ifodasini topgan. Keltirilgan misralarda shoirning sariq kasaliga giriftor bo’lganligiga ishora bor. Xuddi shu dardi 1903 yil 25 mayda uni bu olamdan olib ketadi.

Muqimiy qoldirgan adabiy merosning katta bir qismini jozibador g’azallar, jo’shqin va sho’x murabba’lar, dilkash muxammaslar tashkil etadi. Shoir lirikasini ham g’oyaviy, ham

badiiy kamolotga erishuvda xalq og'zaki ijodi bilan bir qatorda ko'p asrlik she'riyatimizning, xususan, Lutfiy, Navoiy, Bobur, Mashrab, Amiriy kabi shoirlarning ijodi samarali ta'sir qildi. Muqimiy o'z lirikasida chin sevgini, sadoqat va vafodorlikni, insonni ko'rkamlashtiruvchi, uni ma'naviy go'zal etuvchi fazilatlarni ulug'ladi, bevafoqlik, subutsizlik, inson sha'niga dog'tushiruvchi xislatlarni qoraladi. Muqimiy g'azal, murabba' va muxammaslarining yetakchi obrazi – lirik kahramon, avvalo, burch, vafo va sadoqat haqidagi ilg'ortushunchalarga ega bo'lgan sofdil, ma'naviy barkamol va ruhan boy shaxs sifatida gavdalanadi. U shoirga zamondosh aniq tarixiy shaxs, mustamlaka zulmi va zo'ravonlik hukmron bo'lgan davr farzandi, mehnatkash xalq vakili, uning na molu dunesi, na amalu mansabi bor. U raqibu ag'yorlar tazyiqini, falak jabrini, charx zo'ravonligini o'zida doimo his etib, ruhan azoblanadi. Muqimiy lirikasidagi shikoyat, norozilik, hayotdan bezish va tarkidunyochilik da'vati emas, balki, mohiyat-e'tibori bilan hayotsevarlikdan, farovon turmush va baxtli zamona haqidagi orzu-umidlaridan kelib chiqqan. Xuddi shuning uchun ham shoir hayot lazzatlaridan, do'stu ulfat suhbatlaridan, sevgi va visol onlaridan bahramandlikka chaqiradi, ona tabiat go'zalliklaridan, bahor nashidasidan zavqlanishga undaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. arxiv.uz Muqimiyning "Sayohatnoma"sida davr, muhit, voqelik tasviri
2. <https://www.muqimiymerosi.uz/>
3. Muqimiyning she'riyati:matn tarixi,tahriri va talqini "Monografiya .-Toshkent, 2019
4. . "Ma'naviyat yulduzlari" kitobi (Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, Toshkent, 1999)